

LEEFTIJDSEBEPALING VAN MANNETJES EIDER IN VLUCHT

Guido Keijl

In Nederland is de eider *Somateria mollissima* met 3500 paar een talrijke broedvogel (sovon.nl). 's Winters zijn er tot wel 100.000 eiders in ons land, de meeste in de Waddenzee. Bij zeetrekkingen lopen de uurgemiddelden soms op tot meer dan honderd vogels.

Door tijdens zeetrekkingen per vogelsoort de aantallen per uur te noteren, uitgesplitst naar links of rechts vliegend of ter plaatse verblijvend, en dit systematisch vol te houden, kan op den duur het voorkomen tot in detail worden beschreven en kunnen op termijn veranderingen worden vastgesteld. Door van de vogels ook leeftijd en sekse te bepalen, kunnen niet alleen verschillen in bijvoorbeeld fenologie tussen leeftijden en geslachten worden opgespoord (cf. Kilpi *et al.* 2003), maar is het soms zelfs mogelijk om oorzaken van de veranderingen te achterhalen, bijvoorbeeld falend broedsucces of geslachtsspecifieke sterfte (cf. Lehikoinen *et al.* 2008).

Volwassen mannetjes eider zijn met hun zwart-witte kleding eenvoudig te onderscheiden van de bruine vrouwtjes. Het onderscheid tussen volwassen mannetjes in eclipskleed en jonge mannetjes is lastiger.

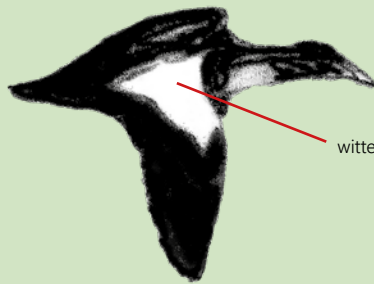


figuur 1. Adult vrouwtje (links), waarschijnlijk in eclipskleed, met twee jongen. De gestreepte wangen van het vrouwtje zijn waarschijnlijk kenmerkend voor een adult. De lichte wenkbrauwstreep en teugel, kenmerkend genoemd voor juvenielen, is waarschijnlijk onderdeel van het eclipskleed, want adulte vrouwtjes in zomerkleed hebben die niet. Het vrouwtje onderscheidt zich ook van de jongen door het grotere formaat met de kenmerkende langwerpige kopvorm, de volgroeide handpennen en de groenige snavel. De jongen zijn herkenbaar aan het kleinere formaat, zwartbruin dons op onderrug en stuit, egaal donkere snavels en kortere kop met een gedeukt profiel. Beide hebben een lichte wenkbrauwstreep en egaal donkere wangen. Foto: Johannes van der Linden, 8 augustus 2019, Oosterscheldekering
Adult female eider, probably in eclipse plumage, with two large chicks. The streaked cheeks are probably characteristic for an adult female. The pale supercilium and loreal area, usually mentioned as being characteristic for juveniles, is presumably part of the eclipse plumage, because adult females in breeding plumage don't show it.

kader 1 – eiders in trektellen.nl

Noteer mannetjes eider in trektellen.nl op de volgende manier:

MAN
ADULT



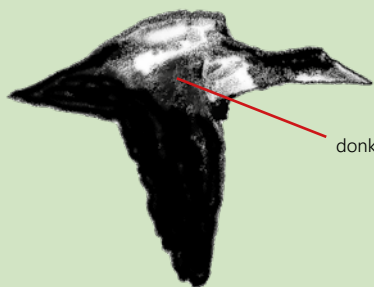
witte voorvleugel

eclips



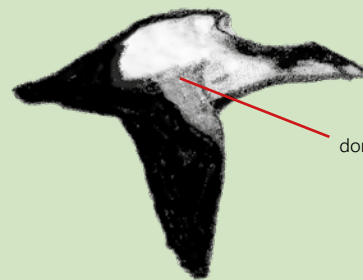
zomerkleed

MAN



donkere voorvleugel

1 kj



donkere voorvleugel

2 kj



figuur 2. Een toom juveniele eiders. Let op de egaal donkere wangen, donkere snavel en lichte wenkbrauwstreep. De tweede en derde vogel van links lijken adult vanwege de langgerekte kop, maar de egale donkerbruine wangen zijn waarschijnlijk kenmerkend voor juvenielen. Bovendien hebben beide een donkere snavel. Vergelijk met het adulte vrouwtje in figuur 1. Foto: Rob van Beers, 28 juli 2019, Schiermonnikoog

Juvenile eiders, recognizable by the dark cheeks, dark bill and pale supercilium. Compare with adult female in figure 1.

In vogelgidsen is er niet veel ruimte om dit onderscheid toe te lichten. Svensson *et al.* (2010) beelden weliswaar naast vrouw en adulte man ook juveniel, man eclipskleed en eerste-zomer man af, maar alleen in zit. Zij noemen als enige verschil de kromme witte tertials bij adulte mannetjes tegenover de korte, rechte en grijze bij onvolwassen mannetjes. Het belangrijkste verschil, de witte voorvleugel, vooral goed in vlucht te zien, wordt niet genoemd of afgebeeld. Het is beschreven in Carney (1964), maar dit is in Nederland nauwelijks bekend, ook niet onder zeetrekters. Omdat het zowel interessant als eenvoudig is om onderscheid adulte *versus* jonge man te maken, worden hier de kleden van mannetjes toegelicht en geïllustreerd aan de hand van in het veld gefotografeerde vogels. Juveniele eiders zijn in vlucht niet te seksen en jonge vrouwtjes zijn in vlucht niet te onderscheiden van adulte vrouwtjes. Vrouwtjes komen in dit verhaal daarom alleen zijdelings aan bod.

RUI EN TIMING

Om kleden van eenden te kunnen benoemen, is ten minste enige kennis van de rui een vereiste. De meeste van onze eenden zijn acht tot tien maanden per jaar in zomerkleed, ook wel prachtkleed of broedkleed genoemd¹. In de andere twee tot vier maanden hebben ze een zogenaamd eclipskleed, dat door rui wordt verkregen. Bij veel eendensoorten lijkt het eclipskleed op het vrouwtjeskleed. In de tijd dat het eclipskleed gedragen wordt, ruien de eenden hun slagpennen en kunnen ze dus niet vliegen. Zijn de slagpennen volgroeid, dan ruien ze weer geleidelijk naar zomerkleed. Deze opeenvolging van kleden geldt voor beide seksen.

Tijdens zeetrek kunnen bij mannetjes alleen adulten en eerstejaars betrouwbaar worden onderscheiden. Voor het correct benoemen van adulte mannetjes in eclipskleed of eerstejaars mannetjes is de tijd van het jaar van groot belang. Daarnaast is het belangrijk om te weten dat er veel variatie in timing van rui is. Dit komt onder andere doordat eiders pas vanaf hun derde kalenderjaar voor het eerst broeden (Cramp & Simmons 1977). Jonge mannetjes ruien in de loop van hun tweede kalenderjaar wat vroeger naar eclipskleed dan adulten. Ook bij adulte mannetjes is er variatie in timing, die onder andere te maken heeft met geografische herkomst en waarschijnlijk ook leeftijd en conditie.

HERKENNING EN REGISTRATIE

Alleen tussen juli en oktober lijken juveniele mannetjes sterk op juveniele en adulte vrouwtjes. In die periode moeten (donker)bruine eiders op www.trektellen.nl genoteerd worden als **vrouwkleed**.

Tussen eind mei en juli ruien **adulte mannetjes** naar eclipskleed, waarbij de meeste witte delen van het verenkleed zeer donker worden, **met uitzondering van de witte boven- en ondervleugeldeken**. Ook tijdens het eclipskleed blijven adulte mannetjes dus als zodanig herkenbaar. Na de slagpenrui ruien ze, tussen ongeveer juli en september, weer naar zomerkleed.

Eerstekalenderjaar mannetjes ontwikkelen hun eerste witte veren vanaf ongeveer begin september. Deze verschijnen het eerst op borst en schouders. De gehele bovenvleugel blijft donker tot het einde van het voorjaar (mei-juni) van het tweede kalenderjaar, als de eerste rui naar eclipskleed begint. Vul dergelijke mannetjes op www.trektellen.nl in als man 1kj (tot 31 december) of man 2kj (vanaf 1 januari) (zie kader). Na de eerste volledige rui in hun tweede kalenderjaar zijn ze in vlucht niet meer te onderscheiden van adulte mannetjes.

¹ Omdat de acht tot tien maanden nooit geheel in zomer of winter vallen, vonden Humphrey & Parkes (1959) de reguliere termen zomerkleed en winterkleed verwarrend. Ze hebben daarom (Engelse) alternatieve namen bedacht voor de diverse kleden. Deze worden in Amerika wel maar in Europa niet of nauwelijks gebruikt. Omdat het in dit verhaal niet van belang is, wordt het prachtkleed hier eenvoudigweg zomerkleed genoemd.



figuur 3. Een vrouw en drie adulte mannen eider in eclipskleed. De mannen zijn eenvoudig als adult te herkennen aan de uniform witte driehoek op de arm, gevormd door de kleine en middelste bovenzvleugeldekveren, en aan de lange witte tertials bij de meest rechter eend. Dit kleed lijkt sterk op dat van de adulte mannetjes in figuur 5, maar de bruine handpennen zijn een aanwijzing dat deze nog geruid moeten worden. Dit stemt overeen met de vroege datum. Foto: Harry Kuipers, 3 juli 2020, Terschelling

Single female and three adult males in eclipse plumage. The uniform white forewing is the ultimate indication for the age. The brown primaries still need to be moulted, which is in accordance with the rather early date. Compare with the males in figure 5.

De enige periode waarin er verwarring zou kunnen optreden tussen adulte mannetjes met resten eclipskleed en al ver doorgeruide tweedekalenderjaar mannetjes is september-oktober. De aan- of afwezigheid van uniform witte (onder- en) bovenzvleugeldekveren geven ook dan de doorslag.

KLEDEN EN LEEFTIJDEN

JUVENIELEN

Eiders ruien na het donskleed naar hun eerste verenkleed, het juveniele kleed genoemd. Dit kleed verschilt van dat van adulte vrouwtjes maar lijkt er sterk op (figuren 1 en 2). Het juveniele kleed wordt in de loop van het eerste najaar geleidelijk geruid naar het eerste zomerkleed. Bij mannetjes groeien er zwarte veren op kop, buik, rug en schouders. Er is geen duidelijk afgebakende ruiperiode en er groeien dus voortdurend nieuwe veren. Het resultaat is dat er geleidelijk meer wit in het kleed verschijnt. Dankzij de zwarte veren zijn in het eerste najaar mannetjes al spoedig te onderscheiden van vrouwtjes (bijvoorbeeld figuur 6).

ADULTE MANNETJES

Adulte mannetjes beginnen soms al in de herfst met de balts en raken dan gepaard. Andere baltsen in de winter of het voorjaar. Het broedproces bestaat voor de meeste mannetjes daarna alleen nog uit de paring. Ze verzamelen zich vervolgens in groepen en starten (in Nederland) vanaf eind mei de rui naar het eclipskleed (figuur 3). Tijdens deze rui worden nagenoeg alle witte veren geruid naar zwarte. Uitzondering zijn de dekveren op boven- en ondervleugel: deze blijven altijd wit. In noordelijke gebieden, waar de eenden later met broeden beginnen, schuift de hele cyclus in tijd op.

Eenmaal in eclipskleed ruien ze al hun slagpennen tegelijk (figuur 4). Mannetjes in Nederland starten begin juli met de slagpenrui (Swennen 1981) en kunnen daarna zo'n zes weken niet vliegen. Begin sep-



figuur 4. Adult mannetje eider in eclipskleed. De korte, nog groeiende slagpennen zijn op deze foto duidelijk zichtbaar. De staart is incompleet, met zowel ontbrekende als oude gebleekte staartpennen. Net als op de bovenzvleugel blijven bij adulte mannetjes ook de kleine en middelste ondervleugeldekveren altijd wit. Foto: Tanja de Leeuw, 5 september 2020, Terschelling

Adult male in eclipse plumage with the primaries still growing but old and incomplete tail. The lesser and median underwing coverts remain white in eclipse plumage, like in the upperwing.



figuur 5. Adulte mannetjes eider met een verse set slagpennen, in de rui van eclipskleed naar zomerkleed. Ze zijn als adulten herkenbaar aan de egaal witte (onder- en) bovenzvleugeldekveren. Let op de variatie in ruistadium: de rechter man heeft al witte wangen, groene vlek op de achterkop en roze op de borst, de twee middelste zijn het minst ver doorgeruid en hebben een nog overwegend donkere kop. De handpennen van alle vier zijn zwart. Vergelijk met figuur 3. Foto: Sven Valkenburg, 15 september 2019, IJmuiden

Adult males moulting into summer plumage, with the uniform white upper forewing clearly visible. Note the variation in plumage and the fresh black primaries.



figuur 6. Eerstejaars mannetjes eider, herkenbaar aan de luttele witte vlekjes op de borst, de donkere bovenzleugeldekenveren en de donkere veren op kop en buik. Bij een adult in eclipskleed zouden alle kleine en middelste boven- en ondervleugeldekenveren wit zijn. Let ook op de lichte wenkbrauwstreep. De snavels hebben inmiddels dezelfde kleur als die van adulten. Vergelijk deze jonge mannen ook met de adulten in figuur 5, die maar tien dagen eerder zijn gefotografeerd (zij het in een ander jaar). Foto: Corine Osté, 25 september 2020, Westkapelle

First year males, identifiable as such by the small white spots on the breast, dark upperwing coverts and blackish feathers on head and underparts.



figuur 7. Drie vrouwtjes en twee eerstekalenderjaars mannetjes eider, de laatste herkenbaar aan de donkere bovenzleugeldekenveren. Het voorste mannetje krijgt een roze borst en zwarte kopkap, maar bij het achterste mannetje ontbreken deze nog en is nog steeds een lichte wenkbrauw zichtbaar. De snavels zijn inmiddels uitgekleurd. Foto: Marc Roca, Le Clipon, Frankrijk, 9 december 2018

Three females and two first-year males. Note the dark upperwing coverts of the latter.



figuur 8. Tweedekalenderjaar mannetje en een vrouwtje eider. Vergelijk dit mannetje met die in figuur 7. Dit mannetje is zeer laat met doorruien, want deze foto is maar liefst twee maanden later genomen. Hij is als man herkenbaar aan het zeer donkere en uniforme verenkleed, aan de lichte puntjes op de schouderveren en aan de wittige borst die nog net boven de linker vleugel zichtbaar is. Het vrouwtje daarentegen is warmbruin met zwarte bandering. Foto: Marc Roca, Le Clipon, Frankrijk, 11 februari 2019

Second calendar-year male and a female. This male is extremely late with moulting; this picture was taken two months after the one in figure 7, but there is hardly any white visible yet.



figuur 9. Let bij dit mannetje eider op de overwegend zwarte wangen, smoezelige schouderveren en witte in plaats van roze borst. Hij lijkt op een adult mannetje dat naar eclipskleed ruit, maar het is daarvoor nog erg vroeg in het jaar. Bij een adult zou je bovendien lange kromme witte tertials verwachten. De armpennen zijn gesleten, de staartpennen echter maar nauwelijks. De bruine vleugeldekveren, nog net te zien tussen de zwarte flank en witte schouderveren, wijzen inderdaad op een tweede kalenderjaar. Foto: Hemme Batjes, 8 mei 2020, Scheveningen

Second calendar-year male, because of the dark upper wing coverts, just visible between the black flank and white scapulars, and the white breast. It looks like an adult moulting into eclipse, but considering the date, it seems too early. Also, the secondaries are very worn (but the tail is not).



figuur 10. Man eider in eclipskleed, misschien in zijn tweede kalenderjaar op basis van de sterk gesleten hand- en staartpennen in combinatie met de datum. Aan de andere kant zijn er lange witte tertials zichtbaar, kenmerkend voor adulte mannetjes, of misschien ook wel voor mannetjes in hun derde of vierde kalenderjaar. Foto: Harry Kuipers, 5 juli 2020, Terschelling

Eclipse male, perhaps in its second calendar-year, on basis of the worn primaries and tail in combination with the date. However, the long white tertials are characteristic for adults, or perhaps for third- or fourth-calendar year males.

tember kunnen vrijwel alle mannetjes weer vliegen. Of dit patroon, gemeten in 1967, in de tijd is verschoven is niet duidelijk, maar recente foto's laten mannetjes uit juli zien met een nog oude set slagpennen (figuur 3) en mannetjes die in september nog in slagpenruï zijn (figuur 4). Zijn de slagpennen op volle lengte en kunnen de eenden weer vliegen, dan ruïen ze opnieuw hun lichaamsveren en komen ze geleidelijk weer in zomerkleed (figuur 5). Een en ander geldt ook voor vrouwtjes, maar omdat zij broeden en voor de jongen zorgen, vinden beide ruïperiodes enkele weken of maanden later plaats.

JONGE MANNETJES

Mannetjes in hun eerste kalenderjaar zien er aanvankelijk uit zoals alle jonge eiders (figuren 1 en 2), maar krijgen al spoedig een donkerder verenkleed (figuren 6-8). Juveniele mannetjes zijn misschien wat donkerder dan vrouwtjes, maar de verschillen zijn minimaal en langsvliegende jonge mannetjes zijn aanvankelijk meestal niet te onderscheiden van vogels in vrouwkleed. Ze worden pas als man herkenbaar als er zwarte en witte veren gaan groeien. Volgens Cramp & Simmons (1977) gebeurt dit vanaf september (figuur 6).

Eiders hebben, net als alle eenden, geen apart eerste winterkleed en naarmate de tijd vordert komen er steeds meer witte veren tevoorschijn. Ook in deze ontwikkeling is op elk moment in de tijd veel variatie. Sommige mannetjes zijn in december al vergevorderd en duidelijk zwart-wit (figuur 7), andere zijn op dezelfde datum nog maar net als mannetje herkenbaar (figuur 8).



figuur 11. Twee mannetjes eider in eclipskleed. De linker vogel is duidelijk minder ver met de rui gevorderd dan de rechter. Bij de rechter vogel zijn alle vleugelveren (hand- en armpennen en alle dekveren) en staartpennen bijzonder gesleten. Op grond van het ontbreken van witte bovenzleugeldekveren is deze vogel in zijn tweede kalenderjaar en dat wordt ondersteund door de gesleten vleugel- en staartveren. De linker vogel is ten minste een jaar ouder. Foto: Theo Ruppert, 14 juli 2020, Terschelling

Two males in eclipse plumage. The one on the left is clearly less advanced. The right one is very worn and is in its second calendar-year because of the dark upperwing coverts. The male on the left is at least one year older.

Zelfs aan het begin van de zomer zijn vrijwel alle tweedekalenderjaar mannetjes nog altijd als zodanig herkenbaar aan de zwarte veren tussen de witte, bijvoorbeeld op de nek, en een geheel of overwegend donkere bovenzleugel (figuur 9), terwijl adulte mannetjes in deze tijd van het jaar al meer dan een half jaar rondvliegen met smetteloos witte bovenzleugeldekveren en nek. Daarnaast is de borst van onvolwassen mannetjes vaker wit dan roze en zijn de slag- en staartpennen, zeker in de loop van het voorjaar, erg gesleten en bruin in plaats van zwart.

Tweedekalenderjaar mannetjes starten eerder met de rui naar het eclipskleed dan adulte mannetjes, maar het onderscheid wordt in de loop van de zomer lastiger (figuren 9-11). Complicerende factor is bovendien dat derde, vierde en zelfs vijfdejaars mannetjes nog als onvolwassen herkenbaar zouden zijn aan het niet geheel witte gezicht en het ontbreken van een roze borst, die pas na vier jaar zou verschijnen (Cramp & Simmons 1977). Dit laatste klopt niet (altijd), gezien de roze borst bij het eerstekalenderjaar mannetje in figuur 7. Bij een zeetrekking is het onderscheid met mannetjes die ouder dan tweede kalenderjaar zijn, maar nog niet in adult kleed, niet te maken.

DANKWOORD

Ik dank de fotografen voor het delen van hun foto's op internet, en hun toestemming om de foto's hier te gebruiken. Rob van Bemmelen voorzag een eerdere versie van commentaar.

LITERATUUR

- Carney S.M. 1964. Preliminary keys to waterfowl age and sex identification by means of wing plumage. Special scientific report - Wildlife no 82. US Fish and Wildlife Service, Washington.
- Cramp S. & K.E.L. Simmons 1977. The birds of the western Palearctic, 1. Oxford University Press, Oxford.
- Humphrey P.S. & K.C. Parkes 1959. An approach to the study of molts and plumages. Auk 76: 1-31.
- Kilpi M., M. Öst, A. Lehtikoinen & A. Vattulainen 2003. Male sex bias in Eiders *Somateria mollissima* during spring migration into the Gulf of Finland. Ornis Fennica 80: 137-142.
- Lehtikoinen A., T.K. Christensen, M. Öst, M. Kilpi, P. Saurola & A. Vattulainen 2008. Large-scale change in the sex ratio of a declining eider *Somateria mollissima* population. Wildlife Biology 14: 288-301.
- Svensson L., K. Mullarney & D. Zetterström 2010. ANWB vogelgids van Europa. Baarn.
- Swennen C. 1981. Eider (*Somateria mollissima* L.). Pp. 78-84. In: C.J. Smit en W.J. Wolff (red.). Birds of the Wadden Sea. A.A. Balkema, Rotterdam.

SUMMARY – AGEING MALE EIDERS IN FLIGHT

It is easy to establish the age of flying adult male eiders, whether in breeding or eclipse plumage, and first/second calendar-year males. Still, many seawatchers appear not to be aware of this and either make no distinction or mix them up. The main distinguishing character, the solid white field on the upper (and under) forewing in adults, is neither mentioned nor depicted in field guides. The upper (and under) forewing remains largely dark in young males until their first flight-feather moult cycle. In this note, the moult cycle of eiders is explained and the various plumages are illustrated. Adult male eider breeding in The Netherlands moult into eclipse plumage between late May and July, and moult back into breeding plumage between July and September. In juvenile males, the first white feathers appear on scapulars and breast from early September onwards, but there is much variation in timing. Second-calendar males moult earlier into and out of their first eclipse plumage than adults. Older males cannot safely be recognized as such in flight. The same as explained for males goes for females, but the various stages and ages cannot be identified in flight.



Guido O. Keijl, Brederodestraat 16a, 1901HW Bakkum (g.o.keijl@casema.nl)

[gepubliceerd 27 februari 2021]